

Yeni ekonomi: Rekabet yerine iþbirliði

“Pentagon düþünmüþ: Su için, yiyecek için çatýpmalar, savaþlar çýkacak, diyor. Ýnsanlar birbirini yiyecek... Aslýnda þimdiki rekabet ortamýnda da insanlar birbirini yiyor. Güçlü olanýn galibiyetiyle yürüyor ipler; lokma olanlar veya lokma olmaya aday olanlar da, sayýsýz ve etkili ideolojik aygýt tarafýndan, baþkalarýný lokma etme fýrsatýna sahip olduklarý kandýrmacasýyla güdülüyor.

“Gazeteci Mustafa Daðýstanlý, “Bugünkü ekonominin motivasyonu olan rekabetle insan nereye kadar gidebilir?” sorusunu böyle yanýtlyyor. Peki nereden çýktý bu soru þimdi? Bugünün ekonomik sistemi rekabet ve tek tarafýn çýkarý üzerine kurulu. Sistem bir bireyin, ailenin, topluluðun ya da bir milletin çýkarýný hedef alarak iþliyor. Temelde bireyin çýkarýnýn olduðu durumlarda, bireyin tatmini söz konusu oluyor; çoðu zaman tatmin edilemeyen bireyler “daha fazla” ya odaklanýyor ve pek çok alanda obezite yaþanýyor. Rekabete dayalı bu ekonomik sistemde kazananlar ve kaybedenler var. Peki kaybedenlerin olduðu bir sistemde kazananlar, gerçekten kazanmýþ mı oluyorlar? Binlerce yıl öncesine dönelim: Bugünkü ekonomi mantýðýnýn temellerinin atýldýðý, insanýn tarým toplumuna geçtiði ve bununla bir mülkiyet edinmeye baþladýðý dönemlere... Ýnsan, topraktan aldýðýný biriktirmeye baþlamasýyla bir hep “daha fazla” sýný istemeye odaklanýyor. Toprak veriyor, insan yetinmiyor. Baþka topraklarda arýyor geleceðini; bir yandan doðadaki diðer canlýlarla rekabet ederken diðer yandan da yeni ve daha verimli topraklar uðruna savaþýyor. Ve sonunda “daha fazla alma” güdüsü insaný doðaya ve kendisine zarar verme noktasýna kadar getiriyor. Ürettiði suni ilaçlarla bire on alýyor ama toprak verimsizleþiyor, aldýðý ürünler ise saðlýðýný bozuyor. Burada kazanan kim? Hayatýn hemen her alanýnda kullandýðýmýz fosil yakýtlarla kendi rahatýmýzý bugün kurtarırken bugün kazanç gibi gördüğümüz tüketim alýþkanlýklarý çocuklarýmýza soluyacak ha býrakmadýðýnda, bu kimin kazancı olacak? Tabii “doðadan sonra tufan” demiyorsak... “Daha fazla” düþüncesi insaný sonunda rekabete, rekabet de bugünün savaþlar ve yıkýmlarla dolu dünyasýna getiriyor. Tabii kazananlar var ve bu sistemde hep olacak... Peki herkesin kazandýðý bir sistem mümkün deðil mi? Kaynaklarý tüketmeden yenileyebilen, geri dönüþtürebilen ekolojik ekonominin savunucularýndan Earth Policy Institute Baþkanı Lester Brown, herkesin kazandýðý bir sistemin mümkün olabileceðinin sinyallerini veriyor: “Nasýl bir deðiþime ihtiyaç duyduğumuzu biliyoruz. En basitinden fosil yakýt temelli, araba merkezli, kullan-at ekonomimiz dünya için geçerli bir model deðil. Bunun alternatifi güneþ/hidrojen enerjisi, raylý toplu taþýmaya dayalı, bisiklete daha çok yer veren bir kentsel taþýma sistemi ve geniþ anlamda bir yeniden kullanma/geri dönüþtürme ekonomisi.” Brown, maden veya ormanlardan çýkan ve çöpte biten düz bir ekonomik modelden, yeniden kullanan/geri dönüþtüren bir ekonomiye doðru geçip olacaðýný söylüyor ve “Doðadan ilham alan bu kapalı sistemde geri dönüþtürme sanayileri büyük oranda kaynak çýkarma sanayilerinin yerini alacak.” diyor. Brown’ýn sözünü ettiði “doðadan ilham almak” yeni ekonominin çýkýþ noktalarýndan biri. Yeni ekonomi, rekabet yerine iþbirliðini öneriyor. Bu konuda ekonomistler, doða korumacılar, bilim adamları ve konuyla ilgili araþtırmacılar ne düþünüyor? Ýnsanýn kurduðu hukuksal ve ekonomik düzende doðayý örnek alması mümkün olabilir mi? “Doðada canlýlar birbirleriyle rekabet ettikleri gibi, ortak olarak; birbirine yarar saðlayarak birlikte yaþayan canlýlar da var. Ýnsan da bunu örnek alabilir tabii.” diyor Ýstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Anabilim Dalý Öðretim Üyesi Prof.Dr. Tuna Ekim. Ardýndan da ekliyor: “Ortak yaþayan bütün canlýların birlikte yaþadýklarýna bir fayda saðlamak zorunda olduklarýný unutmamak gerekir. Ama insan buna razý olur mu?” Doða Derneði’nden Esra Baþak, ekonomik sistemlerde doðayý örnek almanın kesinlikle mümkün olduğunu düþünüyor. Baþak, endüstriyel evreye geçmeden önce ekonomi anlayýþýmýzın doðadaki yapı hareket ettiðini hatýrlatýyor ve sonrasýnda “daha fazla” motivasyonuyla geliþen materyalist ekonominin insana, doðaya hükmetme hakkýný verdiðini anlatýyor: “Bu anda bu sistemi yeniden yapılandýrmanın en temel koþulu, sayýsal deðerlerle ölçtüðümüz nicel büyüme ve saplantýmýzdan arýnýp niteliði ön plana çýkaran bir geliþimi gerçekleþtirmek; insanýn geliþimini birlikte toplumsal ve sosyal dönüþümü saðlamak. Ýþbirliði zaten ancak böyle bir ortamda gerçek anlamına ulaþabilir.” Peki ekonomistler doðayý örnek almanın mümkün olabileceðini düþünüyor. Bazý ekonomistler bu soruya doðrudan bir yanýt vermiyorlar. Bahçeþehir Üniversitesi Rektör Yardýmcısı Prof.Dr. Eser Karakaþ, “Doðada rekabet olmadýðýný söylemek komik olur. Ama biz doðayý kopyalamak zorunda deðiliz.” demekle yetiniyor. Peki, bugünün dünyasýnda insanların, rekabetin otayolundan çýkması mümkün olabilir mi? Daðýstanlý’ya göre bu sorunun cevabý “Hayır, hatta imkânsýz.”! Ancak Daðýstanlý yine de, rekabet mantýðýnýn dýþýn mantýkla yaþamanýn kaçýnýlmaz olduðu görüþünde.

“Bir gün atmosferin, denizlerin ve karaların deðiþmesi yok sayýlamayacak bir noktaya gelecek. Bu, insanýn bilinç düzeyini de medeniyet diye þiþindiðimiz þeyin de beyhude ve boþ olduğunu gösterecek. O gösterene kadar biz göremeyeceðiz. Ýnsanlık durumu ve yüceltilen rekabet kültürü bu iþte.” Doðada rekabet var mı? Prof.Dr. Tuna Ekim’in bu soruya yanıtý

“Elbette var”. Çünkü doğada her canlı mümkün olduğu kadar kendi hayatını yaşama çabını yapıyor ve bunun için elinden geleni yapıyor. Ekim, bu rekabetin yiyecek, su, yer vb. nedenlerden olabileceğini belirtiyor ve örnek veriyor: “Orman bitkileri yer rekabetine tipik örnektir. Başlangıçta bir sürü bitki ormanlık alanda çimlenir. Bunlar arasında ağaçlar da vardır. Ancak çam ve diğer kozalaklılar yer almak için hızla büyürler ve diğerlerinden önce yer kaparlar. Çamlar kesildiği zaman diğer ağaçlar örneğin çalılar çalılar halindeki meyveler yer ve serpilir. Bu kez de onlar diğerlerini baskı altında tutar. Bu olay böylece devam eder. Ya da su alabilmek için bitkiler köklerini daha derinlere salarlar.” Aynı şekilde Esra Babak da doğada yaşamda kalma güdüsüne odaklı bir rekabetten söz ediyor. İnsanın karmaşık ve güçlü çarpışan ekonomik düzeninden kaynaklanan alan kullanım ve faaliyetlerinin her saniye doğala alanları daralttığı söylüyor. Bu nedenle Babak’a göre, canlı türlerinin ve yaşam alanlarının en büyük rakibi biziz. İnsan bu örnekleri gördüğünde gerçekten doğada rekabetin olduğuna ikna olabilir. Ancak Victor Ananias tam tersini söylüyor: “Doğada hiçbir zaman rekabet yoktur...” Nedenini ise şöyle açıklıyor: “Doğada rekabet olarak algıladığımız birçok teslimiyet ve işbirliği ile sonuçlanır. Aslında buna insanı da dahil etmek mümkündür. İnsanlar sürekli olarak kendi aralarında ve doğa ile ne kadar rekabet ederlerse etsinler, sonunda ölüm ile yine bütüne, sistemin bütüncül dönüşümüne dahil olabilirler ve bu noktada rekabetten söz etmek değildir. Rekabet doğada sadece sınırlı zaman dilimlerinde, doğanın izin verdiği ölçülerde gerçekleşir; hiçbir zaman bütünün, varoluşun, yaratılışın bir rakibi yoktur.” Bu sorunun yanıtı vermek belki de o kadar kolay değil. Dağstanlı birkaç örnekten yola çıkıyor ama cevabı yine de net değil: “Aslanlar ve sırtlanlar aynı avın peşinde koşabiliyor. Aslanlar öldürüyor. Artıkların sırtlanlar yiyor. Bu bir rekabet mi; belki... Belki de başkaları bunun bir paylaşım, işbirliği olduğunu söyleyecek. Ya da erkek geyikler veya öbür türlerin erkekleri dişiler için rekabete girişebiliyor. Rekabet var demek ki...” Dağstanlı bu sorunun cevabını belki veremiyor ama zaten ona göre mesele bu değil. Ona göre, aslolan bizim hayvan değil insan olmamız. Dağstanlı, “Bir kültür ortamına doğar, kendimizi geliştirebiliriz. Aslanlar veya sırtlanlar rekabet edebilir ve acımasız olmaya mecbur olabilirler. Ben bu mecburiyete mahkûm olmayı insan olmaya yakıştıramıyorum” diyor ve ekliyor: “Mesele tabiatla yarışmak, inatlaşmak değil, onunla uyum içinde yaşamak.”

İşbirliği ve rekabet aynı ortamda bulunabilir mi? Konuya yalnızca bir ekonomik düzen çerçevesinde bakan Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nden Çağla Ökten, işbirliği veya rekabetin birarada olacağı alanların kamu yararı gözetilerek tespit edilmesi gerektiğini söylüyor. Ökten, ipadamlarının rekabete girmeleri sonucunda fiyatların düşmesini toplum refahı açısından yararlı buluyor. Ancak, “hava, orman, nehirler” i “ortak tüketilen alanlar” olarak tanımlıyor ve bunların kullanımında ve eğitim, savunma gibi projelerde işbirliği gerektiğini düşünüyor. Ökten, “Bu işbirliğinin sağlanmasında devlet sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşüyor” diyor. Prof. Karakaş ise işbirliği ve rekabetine önümüzdeki dönemde aynı ortamda, birlikte ilereceği görüşünde. Ona göre önümüzdeki en önemli sermayesi bilgi olacak ve paylaşılmaya zorlanan bilgi nedeniyle işbirliği hiç olmadığı gündeme gelecek. Eser Karakaş, rekabetin tanımının da zaman içinde değiştiğine dikkat çekiyor:

“Rekabet, eskiden piyasa payı olarak tanımlanırdı. Şimdi yarışılabilirlik olarak tanımlanıyor.” Bu soruya bir de doğa bilimi açısından bakalım. Prof. Ekim’e göre rekabet ve işbirliği her ne kadar doğada aynı ortamda bulunuyorsa da insanın kurduğu bir düzende bu iki olay aynı ortamda bulunamaz. Çünkü bu her ikisinin de doğasına aykırı. İşbirliğinin önümüzde, rakibe karşı güçlenmek adına müttefikler arası kullanılan bir yöntem olarak tanımlayan Victor Ananias’a göre, bu ikikavram arasındaki en önemli fark karar alma sürecinde ortaya çıkıyor. Ananias, işbirliğinde kararın taraflar arasında birlikte alındığı ancak rekabetin tek tarafın kararının eylem için yeterli olduğuna dikkat çekiyor ve ekliyor: “Rekabetin demokratik olduğunu söylemek mümkün değil. Bu yüzden rekabet koşulları standart hale getirilmeyi çabıyorsanız da bu konuda başarısız olunduğu söylenemez.” Mustafa Dağstanlı da rekabet ve işbirliğinin bizi iyi insanlık durumuna ulaştıracağı görüşünü savunuyor.

Kimler, kimlerle rekabet eder: Yenilen yenilenlerle mi, yenilen yenilenlerle mi?

Bu soruya verilen yanıtlar ortak: Herkes herkesle rekabet eder! Ancak doğal olarak ekonomistler, doğa korumacılar ve sosyal bilimciler bu ilişkiye farklı açılardan yaklaşıyorlar. Prof. Dr. Karakaş, artık yenilmenin eskisi kadar acımadığını söylüyor. Çünkü artık sermaye kaybı ve kayıplar büyük paralar gerektirmiyor. Dağstanlı, sistemin insanı önce kendi ihtirasları ile rekabet etmeye ittiğini, her ferdi bunu harfiyen yerine getirdiğini düşünüyor ve “İnsan dediğimiz mahkûm kendini rekabet edebilecek derekeye düşürdüğüne göre rakip sayıyı sonsuzdur...” Rekabette tek temel motivasyonun “daha...” olduğunu belirten Ananias ise rekabet edenin rakibini vicdanına, prensiplerine, gücüne bağlı olarak seçtiğini ve yaşamın izin verdiği her alanda dileyenin gücünün yettiğiyle rekabete girdiğini söylüyor.

Rekabet koşulları kimler tarafından düzenlenir, izlenir, yargılanır?

Prof.Dr. Karakaş, “Rekabet koþullarý yargýçlar tarafýndan düzenlenir” derken, rekabetin kapitale odaklý ekonominin yarattýđý suni bir kavram olduđuna inanan Esra Baþak “Rekabetin koþullarý da, yargýlanmasý da, izlenmesi de bu ekonomik sistemi besleyen ve bundan beslenenler tarafýndan belirlenir” diye anlatýyor. Oysa Victor Ananias hem hukuki, hem de etik ve sosyal deđerlerin rekabetin koþullarýný belirlediđi görüþünde. Ama eklemeyen demiyor: “Yine de günümüzde en çok rastladýđýmız örnek, rekabet koþullarýnýn golan tarafýndan konulduđu, izlendiđi, hatta yargýlandýđý durumlardýr.”Týpký Irak’ta savaþta olduđu gibi... Dađýstanlý da Irak savaþýnýn bir bakýma rekabet koþullarýný kimin koyaca belirleme mücadelesi olduđunu düþünüyor ve rekabet koþullarýnýn uluslararası kapitalizm tarafýndan düzenlendiđini söylüyor.

Dünya yaþamýna ve insanlýđa hizmet ederken rakibimiz kim olabilir?Ekonomistlerin yanýtýný vermediđi bu sorunun cevabý Prof.Dr. Tuna Ekim’e göre, “Ýnsanýn rakibi gene insandýr”. Ananias, Baþak ve Dađýstanlý da Ekim ile ayný görüþte: “Rakibimiz kendimiz”.Baþak, kendimizle yaptýđýmız rekabeti hýrsa dönüþtürmemeyi ve kapasitemizin sýnýrlarýný öğrenmemiz gerektiđi düþüncesini savunuyor. Belirleyeceđimiz her rakibin hizmet ettiđimiz yaþamla bađlantýlý olacađýný belirten Ananias, “Bu nedenle hizmet ettiđimiz kiþiyenmeye çalyþýrken, kuyruđunu kovalayan kedi ile ayný duruma düþeriz. Elde edeceđimiz yegane þey kendi kuyruđumuz olacaktýr. Sonuçta bu yolda tanýmlayacađýmız tüm rakiplerle rekabet bizi yanýlgýya ve zaman kaybýna götürecektir” diyor.Bir düþünür “Neyin peþindeysen O’sun” demip. Birini ya da bir þeyi rakip belirlediđinizde biz de en azýndan biraz o olmuyor muyuz? Dađýstanlý da rekabet mantýđýnýn en büyük silahýnýn bu olduđuna iparet e“Bu durumda rekabet eden taraflarýn kimlikleri aynýlaþýr.

” Rekabatten kazanç elde eden kimdir? Gerçekte iki taraf mı vardýr?

“Firmalar arasý rekabette tüketici ve toplum kazançlý çýkar” diyor ekonomist Çađla Ökten. Prof.Dr. Karakaş ise rekabetten herkesin kazanç elde edeceđini söylüyor ve rekabetin iki taraflý deđil çok taraflý bir konu olduđuna iparet ediyor.Dođaya baktýđýmızda ise özellikle ortak yaþamlarda bir tek taraflý kazançtan söz edilebilir. Dođadaki rekabetin hep baþka canlý türünün zararýna olduđuna dikkat çeken Prof. Ekim ancak dođadaki ortak yaþam örneklerinde bir kazançtan söz edilebileceđinin altýný çiziyor ve buna örnek olarak likenleri veriyor: “Liken bir mantar ile bir alg türünün ortak yaþamasý ile olupur. Alg türü yepil olduđu id fotosentez yapar ve mantar da gerekli suyu sađlar. Ýkisi bir birlik halinde yaþarlar.” Sonuç olarak rekabetin deđiþmez kuralý; güçlü olanýn kazanacađý. “Kazanan kazandýđýný rakibi ile paylaþýyorsa bu ipbirliđine girer” diyor Ananias ve gerçek olanýn anýnda ortaya çýktýđýný belirtiyor: ”Birbirimizi istediđimiz kadar rakip olarak tanýmlayalım, ölüm anýnda toprađa, öze dönüp rekabet biter ve varoluþtaki birlikteliđe geri dönülür. Taraf kýsa süreli bir tanýmlamadýr. Ger zamanda tüm taraflar ipbirliđi içindedir. Yaradýlýþta böyle tanýmlanmýþlardýr.”

Bu sayfadaki siyah ile beyaz rakip midir? Buradaki siyah ya da beyazýn üstünlüđü kimin ipine yarar?

Prof.Dr. Eser Karakaş siyah ve beyazýn birbirinin anlamýný güçlendirdiđini ve birbirini tamamladýđýný belirtiyor ve “Sayfa tümünden siyah ya da beyaz olsa yazýlar okunmaz. Burada ipbirliđi ve tamamlayýcýlýk var.” Victor Ananias’a göre ise cevabý sorunun kendisinde saklý!

Buđday Dergisi.Sayý 34.Kasým 2005

Yazý Oya AYMAN, Mine EROĐLU